УДК 336.71:330.46

О. І. Заславська,
аспірант кафедри банківського менеджменту та обліку,
Тернопільський національний економічний університет

ЗАЛУЧЕНІ КОШТИ ЯК ВАГОМЕ ДЖЕРЕЛО РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

У статті розглядається проблема формування та управління залученими банківськими ресурсами як основного джерела кредитно-інвестиційної діяльності банків. Проведено аналіз формування залученого капіталу вітчизняними банківськими установами за 2006—2011 роки. Розглянуто переваги та недоліки формування ресурсної бази банку шляхом залучення коштів.

The article considers the problem of the formation and management of the raised funds as a main source for the credit and investment activity of the banks. There was made an analysis of the formation of raised capital by domestic banks during 2005—2011 years. There were examined advantages and disadvantages of formation of the bank resource base by raising funds.

Ключові слова: банківські ресурси, залучені кошти банку, кредитно-інвестиційна діяльність, депозит, ощадний (депозитний) сертифікат, вексель.
Key words: bank resource, raised funds of the bank, credit and investment activities, deposit, saving (deposit) certificate, note.

ВСТУП

Банківська система покликана мобілізовувати фінансові ресурси економіки та перетворювати їх на дієвий капітал, що приносить дохід. Основне завдання, яке стоїть сьогодні перед вітчизняними банківськими установами, полягає в ефективному управлінні банківськими ресурсами. Якість управління пасивними операціями значною мірою залежить від вирішення комплексної проблеми формування ефективної політики ресурсного забезпечення банківської діяльності та розробки механізмів її реалізації.

Головною метою банківського менеджменту у сфері політики мобілізації ресурсів слід вважати створення оптимальної ресурсної бази, яка за умови найменших видатків на формування фінансових ресурсів сприятиме підтримці стабільного рівня доходів, репутації банку на рівні, достатньому для залучення ним необхідних грошових ресурсів на вигідних умовах. У даному контексті на особливу увагу заслуговує проблема формування та управління залученими банківськими ресурсами як основним джерелом кредитно-інвестиційної діяльності банків.

Питання формування та управління банківськими ресурсами розглядаються у працях багатьох науковців та практиків. Проблеми, пов'язані із залученням банківських ресурсів, досліджували у своїх працях М. Алєксєєнко, О. Васюренко, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, А. Мороз, М. Савлук, Ж. Торяник, І. Федосік та інші. Проблеми формування банками кредитно-інвестиційних ресурсів досліджували І. Бланк, В. Лагутін, Б. Луців, Т. Майорова, С. Науменкова, А. Пересада тощо.

Разом з тим, аналіз літератури показав, що дослідження зазначеної проблеми не можна вважати завершеним, оскільки ще недостатньо розроблені питання щодо управління процесами формування та розміщення залучених банківських ресурсів в контексті повномасштабної активної діяльності банків.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківські ресурси — це основа діяльності комерційного банку, від розміру ресурсної бази банку залежать масштаби його діяльності та обсяги отримуваних прибутків. У банківській практиці ресурси комерційних банків поділяють на власні, залучені та позичені кошти. Саме з огляду на таку класифікацію у статті розглядаються залучені кошти банку. Важливість цього джерела ресурсів для ефективної кредитно-інвестиційної банківської діяльності визначається тим, що залучені кошти банку становлять переважну частину його ресурсів (до 80% загального обсягу залучених та позичених коштів).

Метою статті є узагальнення теоретичних засад та аналіз особливостей вітчизняної банківської практики щодо формування залученого капіталу як невід'ємної складової ефективної діяльності банківських установ.

Теоретико-методологічними засадами роботи є інформаційні матеріали в наукових публікаціях та періодичних виданнях з питань формування і використання ресурсного потенціалу банків, довідкові та аналітичні матеріали Національного банку України, чинні законодавчі та нормативно-правові акти України, які регулюють банківську діяльність.

У процесі обґрунтування теоретичних положень, результатів аналізу та висновків використано методи ретроспективного, порівняльного та статистичного аналізу, економіко-статистичні методи спостереження, групування, динамічного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Залучені кошти банку — це сукупність коштів на поточних, депозитних та інших рахунках юридичних та фізичних осіб, на рахунках громадських організацій, різноманітних суспільних фондів, які використовуються в активних операціях з метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності банку [1].

У сучасній економічній літературі наводиться декілька класифікацій залучених коштів банку залежно від різних характеристик: від категорії вкладників, від строку та порядку повернення коштів, від виду валюти, в якій залучаються кошти, за способом оформлення вкладу, за характером сплати відсотків тощо.

Проте, найсуттєвіші особливості залучених грошових коштів відображає їх розподіл за економічним змістом. З цієї точки зору існує дві юридично-правові форми залучених коштів — депозити та боргові цінні папери. У банківській практиці залучені кошти часто називають депозитними зобов'язаннями, тому що і вклади, і боргові цінні папери мають однакову депозитну природу.

Більш детальну класифікацію цих форм подано на рис. 1.

Залучення банками коштів регулює "Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами" № 1256/8577 від 29.12.2003 року. Відповідно до цього документа, "вклад (депозит) — це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого стро-

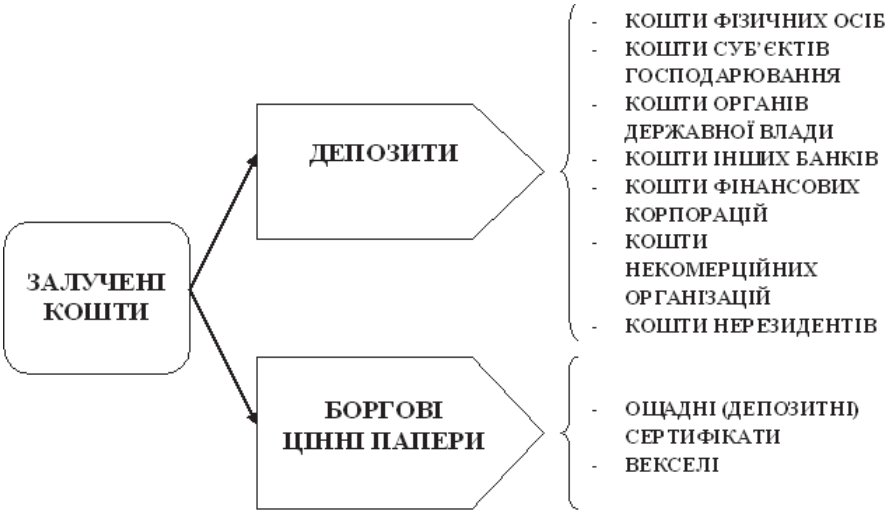

Рис. 1. Класифікація залучених коштів банку

ку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору" [2].

Наслідки світової фінансової кризи значно обмежили можливості українських банків щодо збільшення обсягу пасивів. Так, депозитні операції стали чи не єдиним джерелом поповнення ресурсної бази банків. Основними видами депозитних операцій є депозити на вимогу (до запитання) та строкові депозити. У світовій практиці їх частка у структурі пасивів становить від 60% до 80%. Вклади на вимогу розміщують у банку на поточному рахунку клієнта. На вимогу клієнта кошти з поточного рахунку в будь-який час можуть вилучатися через видачу готівки, виконання платіжного доручення, сплату чеків або векселів. Тому такі кошти вважаються нестабільними, адже вони значно обмежують коло їх використання у активних операціях.

Для кредитно-інвестиційної діяльності банків найбільш вагомим джерелом поповнення ресурсної бази є строкові депозити. Такий вид депозитів характеризується стабільністю, а тому вони зручні для планування активних операцій банків. За цих умов банк має змогу розміщувати кошти у середньо- та довгострокові активи, що приносять високі доходи з мінімальним ризиком.

У складі боргових цінних паперів виділяють ощадні (депозитні) сертифікати та векселі. Ощадний (депозитний) сертифікат — це письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право власника сертифіката або його правонаступника на одержання після закінчення встановленого строку суми вкладу (депозиту) та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав [2]. Депозитні сертифікати надаються юридичним особам, а ощадні — фізичним особам. За своєю сутністю вони подібні до строкових депозитів, тому що також містять кошти, вкладені фізичними або юридичними особами, та укладаються на певний строк під відсотки, передбачені умовами їх розміщення.

Проте, мають місце і суттєві відмінності. Ощадні (депозитні) сертифікати є депозитами за змістом, а за формою — це цінні папери, які можуть обертатися на фондовому ринку. У порівнянні з депозитними рахунками сертифікати є більш універсальними та зручними як для банку, так і для його клієнтів. Їх можна передавати, дарувати, успадковувати, продавати тощо. А завдяки котируванню на вторинному ринку цінних паперів сертифікат може бути достроково проданий власником іншій особі з одержанням прибутку і при цьому без зміни обсягу ресурсів банку. У той же час дострокове вилучення власником строкового вкладу означає для нього втрату прибутку, а для банку — втрату частини ресурсів. Разом з тим, розглядаючи депозитні сертифікати як цінні папери, варто зауважити їх основний недолік — значні витрати банку на емісію [1].

Банки також можуть залучати кошти економічних суб'єктів за допомогою векселів. Банківський вексель — це цінний папір, в якому міститься безумовне грошове зобов'язання банку про сплату зазначеної у векселі суми векселетримачу у встановлений термін [3]. Банківський вексель має депозитну природу, оскільки призначений для залучення вільних коштів фізичних та юридичних осіб. Фінансові векселі банків є досить привабливим інструментом внаслідок їх високої ліквідності та надійності. Вони вільно обертаються на фінансовому ринку, можуть використовуватись як застава, засіб розрахунку за товари та послуги або просто як джерело отримання доходу у вигляді банківських відсотків. Вексель може легко та швидко змінювати свого власника за допомогою індосаменту, тобто здійснення передаточного надпису на його звороті.

Результати аналізу формування залученого капіталу вітчизняними банківськими установами за період 2005—2011 років показано на рис. 2.

Представлена діаграма дає можливість прослідкувати, як змінювався обсяг залучених банками коштів протягом опрацьованого періоду та яку частку вони займали у сукупних пасивах. Поступове зростання обсягу залучених коштів спостерігається впродовж майже усього періоду, за винятком 2009 року, показники якого скореговані кризовими явищами у фінансовій сфері.

Звичайно, приріст залучених коштів майже на 310,0 млрд грн. на кінець 2011 року у порівнянні з 2006 роком є дуже суттєвим. Проте аналіз динаміки частки залучених коштів у загальній сумі пасивів показав, що ситуація не настільки однозначна та позитивна. З 2006 по 2010 роки частка залучених коштів зменшувалась у середньому на 6 % впродовж кожного року. Це пов'язано з тим, що в цей період банківські пасиви збільшувалися за рахунок власного капіталу та запозичень банків, що у відсотковому співвідношенні вплинуло на показник залучених коштів. Втім, варто зазначити, що наразі банки знову почали нарощувати ресурсну базу, акцентуючи увагу на залученні коштів, що й відображає наведена статистика: 492,4 млрд грн. залучених банками ресурсів на початок 2012 року становить майже 47% обсягу усіх пасивів банків.

Аналізуючи залучений капітал банків, важливо дослідити джерела формування депозитної бази. На рис. 3 приведені дані щодо залучення коштів банками у розрізі вкладників.

Очевидно, що протягом аналізованого періоду у структурі вкладів суттєво переважають депозити фізичних осіб та суб'єктів господарювання. Їх значення для ресурсного забезпечення банків важко переоцінити, оскільки саме вони є основними джерелами банківських ресурсів.

Як бачимо, частка депозитів фізичних осіб становить понад половину загального обсягу депозитів і наразі складає близько 56%. Вклади суб'єктів господарювання є менш стабільними. Не останню роль у цьому відіграла фінансова криза 2008 — 2009 років. Саме тому цей період характеризується зменшенням обсягу вкладів суб'єктів господарювання, що стало наслідком зниження ділової активності підприємств, що, у свою чергу, призвело до закриття поточних та депозитних рахунків. На початок 2012 року їх частка у депозитах банків становила 27,7%.

Відомо, що для ведення повномасштабної банківської діяльності мають значення не лише обсяги грошових коштів, але й терміни, на які банки їх залучають. Тому пропонується розглянути депозити з позиції їх строковості для двох найбільших груп вкладників — суб'єктів господарювання та фізичних осіб (табл. 1).

З таблиці видно, що з 2006 року по 2008 рік спостерігалась стійка тенденція до зростання загальної суми депозитів у обох груп вкладників. Проте у 2009 році ця тенденція дещо порушилась. Так, на початок 2010 року загальний обсяг вкладень суб'єктів господарювання зменшився на 23,5 млрд грн. Як бачимо, відбулось скорочення обсягів усіх видів вкладів. Найсуттєвішим стало зменшення строкових депозитів із терміном більше 1 року, а саме — на 12,2 млрд грн.

Загальна сума депозитів фізичних осіб зменшилась на 3,8 млрд грн. Довгострокові депозити фізичних осіб скоротилися більш, ніж у 2 рази — із 121,4 млрд грн. до 58,7 млрд грн. При цьому необхідно зазначити, що короткострокові депозити та депозити "на вимогу" продовжували зростати

протягом усього періоду. Така ситуація зумовлена кризовими явищами в економіці. Банки як фінансові посередники, з одного боку, та як комерційні установи, з іншого боку, стали її заручниками. Зниження ефективності банківської діяльності викликало, по-перше, зниження ділової активності суб'єктів господарювання, закриття рахунків та банкрутство; по-друге, на фоні погіршення фінансового стану окремих банків, недовіру населення до банківської системи в цілому. Це спровокувало масовий відплив довгострокових депозитів, вкладення коштів здійснювалося або у короткотермінові інструменти, або на рахунки "на вимогу".

Починаючи з 2010 року, ситуація на грошово-кредитному ринку характеризується стабілізацією національної валюти та поступовим відновленням довіри вкладників до банківської системи. Варто відзначити зростання обсягу залучених коштів за всіма видами депозитів. Так, на початок 2012 року сума вкладів суб'єктів господарювання становила 153,2 млрд грн., що у 3 рази перевищує цей показник на початок 2006 року, а залучені кошти банків від фізичних осіб склали 310,3 млрд грн., що більше у 4 рази у порівнянні з початком періоду.

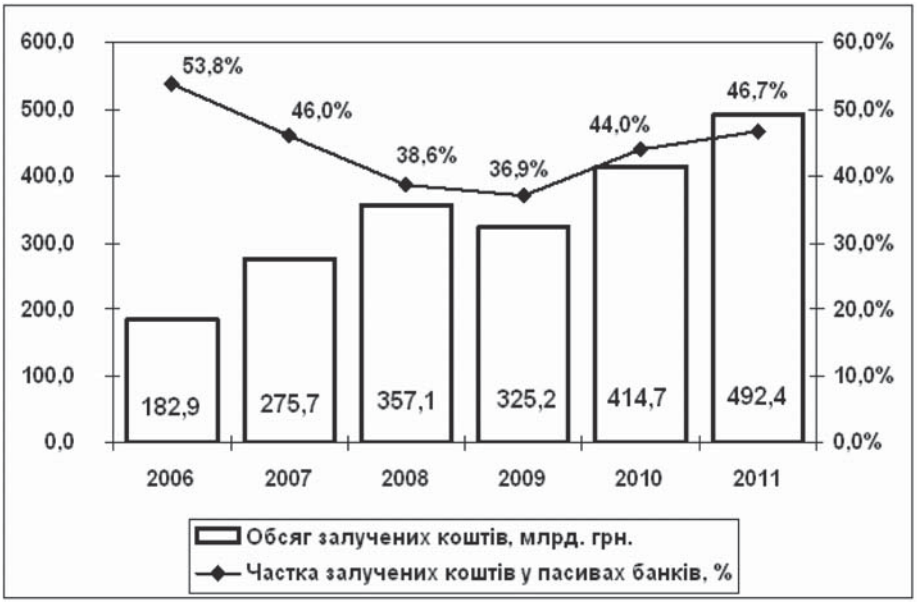

Рис. 2. Динаміка обсягу залучених коштів та їх частки у сукупних пасивах банків (на кінець періоду)

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [4].

У контексті кредитно-інвестиційної діяльності банків варто звернути увагу на стрімке зростання обсягів довгострокових вкладень населення у посткризовий період, що вже перевищує докризові показники на 13,6 млрд грн. Відомо, що саме такі залучення є потужним джерелом для ефективного ведення банківської діяльності.

На противагу депозитам, боргові цінні папери у структурі пасивів вітчизняних банків становлять незначну частку. У аналітичних матеріалах НБУ подається лише загальний та стислий огляд цінних паперів, випущених банками, без зазначення їхньої форми. Серед боргових цінних паперів, що спрямовані на залучення коштів, чільне місце посідають ощадні (депозитні) сертифікати. Аналізуючи банківські боргові цінні папери, насамперед, варто зазначити, що до 2009 року у своїй фінансовій звітності вітчизняні банки вказували обсяг ощадних (депозитних) сертифікатів окремим рядком. Починаючи з другої половини 2009 року, відповідно до внесених змін до "Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України" № 480 від 27.12.2007 року цей пункт у балансі банківських установ відсутній. Натомість усі емітовані банком боргові цінні папери зазначаються однією сумою, більше акцентуючи увагу на валюті випуску, ніж на формі фінансових інструментів. Тому приведена на рис. 4 динаміка зміни обсягів залучених коштів шляхом випуску ощадних (депозитних) сертифікатів відноситься до періоду 2005—2009 років.

Представлена діаграма демонструє щорічне збільшення обсягів залучених коштів шляхом випуску ощадних (депозитних) сертифікатів. Проте їх частка у загальній сумі пасивів у середньому становить лише 0,5%. Це пояснюється недостатнім рівнем розвитку вітчизняного ринку цінних паперів. На думку фахівців, становлення ринку цінних паперів в Україні відбувається за умов відсутності логічно завершеної нормативно-законодавчої бази, невизначеності правового забезпечення та механізмів котирування цінних паперів. Та, незважаючи на ці труднощі, навіть спираючись на невеликий сегмент ринку, представлений ощад-

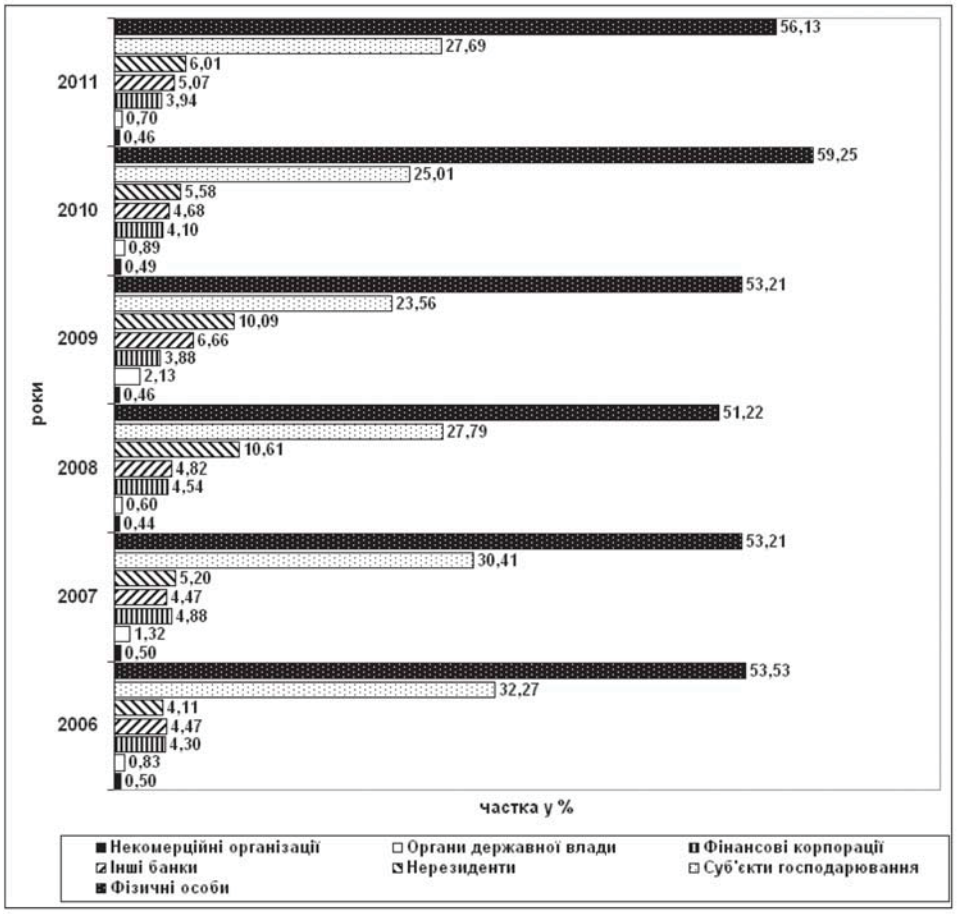

Рис. 3. Депозити, залучені банками у розрізі вкладників (у % на кінець періоду)

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [4].

Таблиця 1. Депозити, залучені комерційними банками України, у розрізі строків погашення на кінець періоду (у млрд грн.)*

Рік	Депозити суб'єктів господарювання				Депозити фізичних осіб			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		на вимогу	строкові до 1 року	строкові більше 1 року		на вимогу	строкові до 1 року	строкові більше 1 року
2006	65,6	32,9	16,2	16,5	108,7	25,9	22,8	60,0
2007	95,6 ↑	47,5 ↑	20,6 ↑	27,5 ↑	167,2 ↑	40,1 ↑	32,5 ↑	94,6 ↑
2008	118,2 ↑	61,2 ↑	27,8 ↑	29,2 ↑	217,9 ↑	40,6 ↑	55,9 ↑	121,4 ↑
2009	94,7 ↓	55,2 ↓	22,5 ↓	17,0 ↓	214,1 ↓	57,3 ↑	98,1 ↑	58,7 ↓
2010	116,1 ↑	74,9 ↑	24,2 ↑	17,1 ↑	275,0 ↑	66,2 ↑	99,9 ↑	108,9 ↑
2011	153,2 ↑	93,2 ↑	38,1 ↑	21,9 ↑	310,3 ↑	70,9 ↑	104,4 ↑	135,0 ↑

* Джерело: побудовано на основі даних НБУ [4].

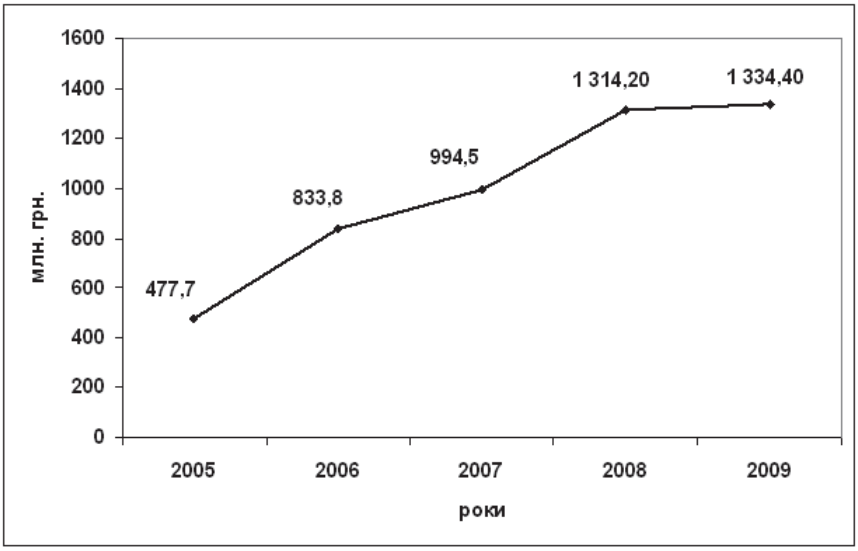

Рис. 4. Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банками України (на початок періоду у млн грн.)

Джерело: побудовано на основі даних НБУ [4].

ними (депозитними) сертифікатами, можна констатувати його поступовий розвиток [5].

Варто відмітити, що для банків залучення коштів через емісію сертифікатів є витратною та ризиковою справою. Найбільшим є ризик нерозміщення таких цінних паперів на фондовому ринку. Відомо, що рівень ризику визначається інвестиційною привабливістю цінних паперів та наявністю на ринку платоспроможного попиту. Тому наразі лише 1/6 частина усіх діючих вітчизняних банків використовує боргові цінні папери для залучення коштів, а їх клієнтами є переважно юридичні особи. Населення як потенційно активний і масовий інвестор є досить консервативним у виборі фінансових продуктів. Варіанти розміщення вільних грошових коштів фізичних осіб залишаються недиверсифікованими внаслідок обмеженого доступу до фінансової інформації. Відсутність попиту у населення пояснюється ще й тим, що перший внесок на отримання сертифікату значно перевищує внески за звичайними депозитами. Крім того, ощадні сертифікати, що випускаються банками на пред'явника, не беруть участі у системі страхування вкладів фізичних осіб, відповідно до чинного законодавства.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що:

— ресурсне забезпечення є визначальним фактором ефективної кредитно- інвестиційної діяльності банку;

— залучені кошти є головним джерелом формування ресурсної бази банку;

— від характеру залучених коштів залежать види активних операцій і, відповідно, обсяги доходів банку;

— ефективне управління пасивами забезпечує ліквідність банків;

— ресурси, сформовані за рахунок залучених коштів, є дешевшими, ніж міжбанківські кредити;

— зростання обсягу залучених коштів є суттєвим фактором не тільки збільшення обсягів банківських ресурсів, але й зниження процентних ставок за активними операціями; істотне збільшення обсягів дешевих банківських ресурсів може забезпечити зниження процентних ставок до рівня, необхідного для кредитування реального сектора з поступовим нарощуванням у кредитних портфелях банків частки середньострокових та довгострокових кредитів.

Водночас операції із залучення коштів мають певні недоліки:

— депозитне залучення коштів пов'язане зі значними маркетинговими зусиллями, грошовими і матеріальними витратами банків;

— мобілізація депозитних коштів залежить від вкладників, а не від банку;

— загальний обсяг тимчасово вільних грошових коштів у рамках окремого банку або регіону об'єктивно обмежений.

У контексті перелічених переваг і недоліків банківського залучення грошових коштів вагомого значення набувають зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на депозитний потенціал банку. Зовнішні фактори являють собою соціальне середовище, з яким взаємодіють банки. Це, насамперед, законодавство, а також рівень життя населення, фінансовий потенціал юридичних осіб, диференціація доходів, різноманітні аспекти соціальної політики держави, економічний та політичний стан тощо. Внутрішні фактори являють сукупність потенційних можливостей банку для залучення коштів. Серед них на особливу увагу заслуговує маркетинг, менеджмент та процентна політика банку.

Однак, варто зазначити, що все ж таки визначальним фактором, який впливає на процес формування та реалізації депозитної політики банку, є довіра до банківської системи. За відсутності довіри до банків заощадження економічних суб'єктів зберігаються в готівковій формі або спрямовуються в тіньову сферу, що зумовлює зменшення можливостей ресурсного забезпечення банків.

Отже, у сучасній банківській практиці формування та управління банківськими ресурсами є одним із найбільш важливих та складних напрямів банківського менеджменту. Конкуренція на ринку банківських послуг вимагає від банків формування ефективної депозитної політики, застосування нових форм та методів управління банківськими ресурсами для забезпечення фінансової стійкості, стабільності та прибутковості.

Література:

1. Банківські операції: підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. А.М. Мороза. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2008. — 608 с.

2. Постанова НБУ "Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами" № 1256/8577 від 29.12.2003 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03.

3. Банківські операції: Навчальний посібник Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посіб. — 6-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 318 с.

4. Офіційний сайт Національного банку України. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/index.

5. Поважний О.С., Орлова Н.С., Свечкіна А.Л. Цінні папери і фондовий ринок: навч. посібник. — Львів: Магнолія, 2006—2010. — 361 с.

6. Абралава Н.А. Депозитный потенциал коммерческого банка // Вісник Української академії банківської справи. — 2004. — № 2 (17). — С. 62—66.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2012 р.